

Μια παρατήρηση θρέφους: Η επίδραση μιας προηγούμενης αποβολής στην εξέλιξη της σχέσης μητέρας-παιδιού

Σ. Μανωλόπουλος¹

Σε αυτή την μελέτη μιας παρατήρησης θρέφους επιχειρείται να δειχθεί πώς μια προηγούμενη αποβολή, μαζί με ορισμένες άλλες συγκυρίες, υπονόμισαν την ικανότητα της μητέρας να μεριμνά για το μωρό της και πώς οι υγιείς προσπάθειες του άντρα της και η φυσιολογικότητα της εξέλιξης του παιδιού την εβοήθησαν να ξεπεράσει την κατάθλιψη της και να ανακτήσει τις λειτουργίες της.

Εισαγωγή

Στην παρούσα αναφορά μιας παρατήρησης θρέφους (*Infant observation*) κατά τη διάρκεια του πρώτου χρόνου της ζωής του, θα προσπαθήσω να δείξω:

(1) Πώς μια προηγούμενη αποβολή της μητέρας συν ορισμένες άλλες συγκυρίες, υπονόμισαν αρχικά την ικανότητά της να φροντίσει το μωρό της.

(2) Πώς οι υγιείς προσπάθειες του πατέρα και η φυσιολογικότητα του μωρού την εβοήθησαν να ξεπεράσει την κατάθλιψη της και να ανακτήσει τις μητρικές της λειτουργίες.

(3) Πώς μια καθημερινή συνηθισμένη οικογένεια βρίσκει τον τρόπο να προσαρμοστεί στην κρίση την οποία η γέννηση ενός παιδιού επιφέρει.

(4) Πώς μια οικογένεια μπορεί να χρησιμοποιήσει τον παρατηρητή ως παράγοντα για τη διεργασία και το ξεπέρασμα της κρίσης.

Η παρατήρηση αυτή αποτελούσε μέρος ενός εκπαιδευτικού σεμιναρίου, το οποίο λειτούργησε υπό την εποπτεία της ψυχαναλύτριας Α. Mully στην Οττάβα του Καναδά. Το σεμινάριο ακολούθησε τις αρχές και την μεθοδολογία που αναπτύχθηκε αρχικά στην Tavistock clinic και εν συνεχεία σε Ινστιτούτα Ψυχανά-

λυσης στο Λονδίνο και σε άλλα μέρη του κόσμου (Bick, 1964). Η παρατήρηση θρέφους αποτελεί μέρος της εκπαίδευσης θεραπευτών παιδιού σε αντίστοιχες εκπαιδευτικές εταιρείες και σε ορισμένες Ιατρικές Σχολές στο εξωτερικό. Η μεθοδολογία έχει περιγραφεί στα Ελληνικά από τον Αναστασόπουλο (1990).

Η παρατήρηση την οποία θα περιγράψω αποτελούσε μέρος ενός εβδομαδιαίου σεμιναρίου το οποίο διήρκεσε ένα χρόνο και είχε ως μέλη τέσσερις θεραπευτές παιδιού που παρατηρούσαν αντίστοιχες οικογένειες. Οι στόχοι του σεμιναρίου ήταν οι εξής:

(α) Η αύξηση της ευαισθησίας και της συνειδητοποίησης των θεραπευτών στους δυναμικούς παράγοντες των πρώτων σταδίων της εξέλιξης.

(β) Η εκτίμηση της ψυχικής ζωής ως μιας συνέχειας που έχει τις ρίζες της στις πρώιμες σχέσεις του παιδιού με τα αντικείμενα

(γ) Η κατανόηση της προέλευσης της μεταβίβασης και του ρόλου της αντιμεταβίβασης για τη συναισθηματική επαφή με τον ψυχισμό ενός άλλου ατόμου.

(δ) Η εξάσκηση της ικανότητας για παρατήρηση και για καταγραφή της υ-

¹ Παιδοψυχίατρος, ψυχαναλύτης.

ποκειμενικής εμπειρίας, χωρίς τη συχνά αμυντική προστασία της θεωρητικοποίησης.

Το μωρό, ας τον ονομάσουμε Πωλ, παρατήρησα στο σπίτι του με τους δυο γονείς παρόντες κατά τη διάρκεια εβδομαδιαίων επισκέψεων μιας ώρας. Ζήτησα να παρευρίσκομαι την ώρα που το μωρό θα έπαιρνε το φαγητό του και θα έκανε το μπάνιο του. Οι γονείς είχαν δώσει τη συγκατάθεσή τους για ένα παρατηρητή, που θέλει να μάθει για την εξέλιξη του παιδιού και για το πώς οι οικογένειες προσαρμόζονται στις αλλαγές που φέρνει ένα νεογέννητο στο σπίτι. Ήμουν απλώς παρών, όσο το δυνατόν ανώνυμος, χωρίς να κάνω παρεμβάσεις, να δίνω συμβουλές και βεβαίως χωρίς να κάνω ερμηνείες. Προσπαθούσα να είμαι απλώς ανθρώπινα παρών, που σημαίνει σε επαφή με τα συναισθήματά μου. Κατέγραφα την παρατήρηση από μνήμης, μετά από κάθε επίσκεψη χωρίς να θεωρητικοποιώ τα ευρήματα. Προσπαθούσα να καταγράψω όπως μια κάμερα κινηματογραφεί, υποκειμενικά. Άφηνα τις ερμηνείες για τη συζήτηση στο σεμινάριο, όταν ερχόταν η σειρά μου, κάθε τέσσερες εβδομάδες.

Η οικογένεια

Τη μητέρα του Πωλ είχαμε προσεγγίσει μέσω του μαιευτήρα της, στον οποίο είχαμε δηλώσει ότι ψάχνουμε να βρούμε μητέρες που δεν έχουν τίποτα το ιδιαίτερο, αλλά απλώς περίμεναν συντόμως να γεννήσουν και δεν θα είχαν αντίρρηση να τους επισκέπτεται ένας παρατηρητής. Τονίσαμε ότι η παρατήρηση αποτελούσε μέρος της εκπαίδευσης του παρατηρητού. Ο μαιευτήρας μας τηλεφώνησε ότι μια μητέρα θα έκανε κατά τη γνώμη του καλή χρήση μιας τέτοιας παρουσίας, γιατί φαινόταν ανήσυχη. Η κάθε μητέρα που παρατηρήσαμε είχε τους δικούς της ασυνείδητους λόγους που την έκαναν να δεχθεί τον παρατηρητή. Οι λόγοι αυτοί

αποτελέσαν και το κεντρικό θέμα κάθε παρατήρησης. Επισκέφθηκα πρώτη φορά τους γονείς έξι μέρες πριν από την αναμενόμενη ημερομηνία τοκετού. Η μητέρα, η Έλσα, ήταν μία έξυπνη, προσιτή, κάπως παχουλή γυναίκα, τριάντα χρόνων, που είχε εργαστεί στο παρελθόν ως γραμματέυς. Είχε μεγαλώσει στην Ανατολική ακτή του Καναδά σε μια οικογένεια η οποία θαύμαζε ιδιαίτερα τις κινητικές δεξιότητες και ικανότητες των δύο μεγαλύτερων αδελφών της, ενώ την ίδια την είχαν δεχθεί σαν κάπως αδέξια. «Σαν κορίτσι δηλαδή» εξηγούσε η ίδια, με χιούμορ.

Ο πατέρας του μωρού, Ντον, τριανταπέντε χρονών, υπηρετούσε ως αξιωματικός ανεφοδιασμού στο Ναυτικό, εργασία που ταίριαζε πολύ στην προσωπικότητά του, όπως θα δούμε πιο κάτω. Καταγόταν από μια πολυμελή αγροτική οικογένεια μεταναστών Ουκρανών. Είχε μεγαλώσει σε μια φάρμα στους σιτοβολώνες της Αλμπέρτα, όπου ακόμα ζούσαν οι γονείς και τα αδέρφια του.

Από την αρχή μου είπαν ότι θεωρούσαν τους εαυτούς τους κάπως μεγάλους για να έχουν παιδιά. Μέχρι τώρα δεν έκαναν παιδί επειδή ο Ντον ταξίδευε για μεγάλα διαστήματα μακριά από τον Καναδά. Τώρα είχε μόλις μετατεθεί στην Οττάβα όπου αναμενόταν να μείνει τέσσερα τουλάχιστον χρόνια. Μου είπαν ακόμα ότι η μητέρα είχε μια αποβολή τρία χρόνια πριν και βιάστηκαν να κλείσουν αυτό το θέμα. Είχαν συνειδητά καταπιέσει τα συναισθήματά τους σχετικά με την απώλεια αυτή.

Με ρώτησαν αν το μωρό θα είχε κάποιο όφελος από αυτή την παρατήρηση. Η απάντησή μου ήταν ότι παρ' όλο που η παρατήρηση βοηθά εμάς στο σεμινάριο για να μάθουμε κάτι για την προσαρμογή και την ανάπτυξη του παιδιού και της οικογένειας, έχουμε βρει μέσα από την πείρα μας ότι και οι οικογένειες βρίσκουν τελικά χρήσιμο να έχουν κάποιον να μιλάνε σε αυτή την περίοδο αλλαγής της ζωής τους.

Συνήθειες φόβοι και άγχη

Ο πατέρας έδειξε κατ' αρχήν μια τάση να θγάζει τον εαυτό του έξω. Ήταν, π.χ., απρόθυμος να είναι παρών στην αίθουσα τοκετού. Η Έλσα επέμενε ότι τον ήθελε μαζί της κατά τον τοκετό. Αντιλαμβανόταν ότι ο Ντον ήταν πιο ικανός από την ίδια, εκείνη τη περίοδο, σε ό,τι αφορούσε την παροχή φροντίδας και μέριμνας. Αρχικώς έδειξε πολύ ανήσυχη: «Φοβάμαι ότι αν προκύψουν ιατρικές επιπλοκές κατά τον τοκετό θα ζητήσουν από τον Ντον να βγει από την αίθουσα». Τον ήθελε διαρκώς μαζί της. Ήταν πολύ ευαίσθητη σε κάθε απειλή εγκατάλειψης. Μερωτούσε: «Ακόμα και αν υπάρξουν επιπλοκές θα συνεχίσετε να έρχεστε»; Ανυσηχούσε ότι δεν θα τα κατάφερνε και οι άλλοι, συμπεριλαμβανομένου και του μωρού της, δεν θα την ήθελαν.

Το άγχος αποχωρισμού της μητέρας εκφραζόταν ποικολιτρόπως. Έλεγε π.χ. ότι αν κάτι δεν πήγαινε καλά από ιατρικής απόψεως με το μωρό, θα αναγκαζόταν να πδραμείνει μέχρι να αναρρώσει στο γενικό νοσοκομείο όπου θα γεννούσε, ενώ το μωρό της θάπρεπε να μεταφερθεί στο νοσοκομείο παιδών. «Σε αυτή την πόλη τα νοσοκομεία ενηλίκων και παιδών είναι ξεχωριστά, ενώ στην Ανατολική Ακτή, σπίτι μου, όλες οι υπηρεσίες είναι μαζί». Γνώριζε τότε ότι ήμουν γιατρός, που είχα ειδικευθεί στην ψυχανάλυση και ότι εργαζόμουν στο παιδιατρικό νοσοκομείο, με παιδιά και οικογένειες.

Σε ένα επίπεδο η μητέρα εξέφραζε το άγχος της ότι ίσως κάτι δεν πήγαινε καλά με την υγεία του μωρού· αυτός είναι ένας κοινός φόβος για τις εγκύους. Οι φόβοι επιπλοκών και θανάτου είναι βεβαίως ρεαλιστικοί φόβοι για τις μητέρες που αναμένουν τοκετό. Αυτό που ήταν φανερό, στις μέρες που ακολούθησαν, λίγο πριν από την ημερομηνία του αναμενόμενου τοκετού, ήταν η επιθυμία της να αποσύρεται, να αναπαύεται και να λικνίζεται σε μια κουνιστή πολυθρόνα που

είχε φέρει η μητέρα της από το σπίτι της. Παλινδρομώντας, εξέφραζε την επιθυμία να ήταν πίσω στο πατρικό της, ασφαλής. Θυμόταν, π.χ., τους καιρούς που ο πατέρας της την κρατούσε στην αγκαλιά του και της διάβαζε παραμύθια. Ο πατέρας της, που είχε πεθάνει πριν από τέσσερα χρόνια, ήταν κι αυτός αξιωματικός του Ναυτικού και απουσίαζε συχνά από το σπίτι. «Έχω την εντύπωση πως οι πατεράδες φεύγουν από το σπίτι μόλις γεννιέται ένα παιδί», έλεγε. Αισθανόταν σιγουριά που ο Ντον δεν ταξίδευε πλέον αλλά είχε μια μόνιμη θέση για τέσσερα τουλάχιστον χρόνια. «Δεν θα ήταν καλό να έχω ένα μωρό ενώ ο πατέρας του θα λείπει σε ταξίδι, ένα μωρό που δεν θα μπορούσε να μιλήσει».

Έβλεπε το μωρό της σαν ικανό να καταλάβει ότι ο πατέρας του απουσιάζει, αλλά χωρίς να μπορεί να μιλήσει, να πει τι αισθάνεται. Την ανησυχούσε ότι το σώμα της είχε αλλάξει. Δεν ήταν τόσο ευκίνητη όσο πριν. Δεν μπορούσε να καθήσει σε χαμηλό καναπέ γιατί δεν μπορούσε μετά να σηκωθεί. Ένιωθε ντροπή «σαν ένα αδέξιο κορίτσι που οι άλλοι κοροΐδευαν».

Ο τοκετός καθυστέρησε δώδεκα μέρες που φάνηκαν σαν αιώνας για τη μητέρα. Οι γονείς απέδωσαν στο μωρό την πρόθεση να μη βιαστεί να αποχωριστεί την μητέρα του. Στη συνέχεια η μητέρα άρχισε να αρνείται τους φόβους ότι θα μπορούσαν να συμβούν επιπλοκές στην ίδια ή στο παιδί. Άρχισε να εξιδανικεύει το νοσοκομείο, το οποίο είχε επισκεφθεί με άλλες εγκύους μαζί και είχε μείνει κατενθουσιασμένη. «Ήταν πολύ ωραίο. Καθόλου σαν αυτές τις ταινίες τρόμου των θαλάμων τοκετού, που βλέπεις σε εκπαιδευτικά προγράμματα της τηλεόρασης». Το συναίσθημά της ήταν ευφορικό. Επίσης εξιδανίκευε το μωρό της. Κρυφά απολάμβανε την ιδέα ότι θα ήταν αγόρι-ο αδελφός του Ντον είχε μόλις αποκτήσει ένα κορίτσι. Συμφωνούσε με τον άντρα της ότι το δικό τους παιδί θα γινόταν «επίδεξιος κυνηγός», «άφοβος σαν λιοντάρι», «ατρόμητος βασιλιάς». Το μωρό δηλαδή δεν

ήταν πια αυτό που δεν μπορούσε να μιλήσει, αλλά αυτό που δεν χρειαζόταν να μιλήσει. Πολλές φορές ένιωσα ότι έπρεπε να την ενθαρρύνω, αν και φανερά δεν μου είχε ζητήσει κανείς να παρέμβω. Κάποια στιγμή άκουσα τον εαυτό μου να λέει: «και θέβαια όλα θα πάνε καλά». Το γεγονός ήταν ότι η παλινδρόμησή της δεν έκανε μόνο εμένα να την ενθαρρύνω χωρίς να μου το ζητήσει. Η στασή της προφανώς έκανε τον άντρα της και τη μητέρα της να αισθάνονται την ανάγκη να κάνουν όλες τις δουλειές στο σπίτι, γεγονός που τη θύμωνε διότι δεν αισθανόταν άνετα στην παλινδρόμησή της. Φοβόταν διαρκώς μήπως χάσει τον έλεγχο.

Ο πατέρας, από τη μεριά του, εξέφραζε άγχος σχετικά με την αποδιοργάνωση της ζωής τους με τη γέννηση του μωρού. Έλεγε ξανά και ξανά ότι δεν ήταν νέοι πια, και ότι ήταν παντρεμένοι δέκα χρόνια. «Μόνον οι δύο μας. Πώς θα προσαρμοστούμε με ένα τρίτον ανάμεσά μας»; Συνέχιζαν να κάνουν σχέδια και προγράμματα: «Το καλοκαίρι, στις διακοπές θα πάμε κάμπινγκ, το μωρό θα είναι έξι μηνών». Καθησυχάζαν ο ένας τον άλλο ότι «λίγα μόνο πράγματα θ' αλλάζουν», αν και στο βάθος γνώριζαν πως λογάριάζαν χωρίς τον ξενοδόχο. Απολάμβαναν όμως τη σταθερότητα του δεσμού τους και την επιδεικνυαν.

Ο Ντον αμυνόταν εναντίον του δικού του φόβου για το άγνωστο με υγιείς μηχανισμούς πρόβλεψης και σχεδιασμού. Φρόντιζε, π.χ., να έχει πάντα το αυτοκίνητο να θερμαίνεται στην πρίζα, για να μπορεί να πάρει εμπρός οποιαδήποτε στιγμή χρειαζόταν να μεταφέρει τη γυναίκα του στο νοσοκομείο. Τα αυτοκίνητα δεν παίρνουν μπροστά εύκολα το χειμώνα στον Καναδά. Εξ άλλου οι τοκετοί στο σπίτι είναι εντελώς άγνωστοι στον Καναδά, όπως στις πιο πολλές δυτικές χώρες.

Παρ' όλο που ήμουν όσο πιο απλός και φυσικός μπορούσα, η μητέρα παρατήρησε ότι όταν πήγαινα φορούσα πάντα

γραβάτα, ενώ εκείνη θα ήθελε να πηγαινώ ανεπίσημα, σαν ένας γνωστός σε μια κοινωνική επαφή. Στο τέλος της παρατήρησης, μου απεκάλυψε την πηγή του άγχους της και της ενοχής της. Εξ αιτίας αυτής της ενοχής ανέμενε συνεχώς κάτι κακό να τους συμβεί. Ήδη είχε αρχίσει να διαφαίνεται ένα από τα θέματα της σχέσης αυτής της μητέρας με το παιδί της.

Η κατάθλιψη της μητέρας

Ο Πωλ γεννήθηκε με καισαρική τομή, λόγω ασαφών ενδείξεων αλλοίωσης των ζωτικών σημείων. Ζύγιζε τριάμισυ κιλά, ήταν υγιής, με καλούς βιολογικούς ρυθμούς από την αρχή.

Η μητέρα ένιωσε σαν προσωπική της αποτυχία το γεγονός ότι γέννησε με καθυστέρηση δώδεκα ημερών, ότι ο μαιευτήρας της δεν ήταν παρών όταν γέννησε και ότι χρειάστηκε να γεννήσει με μια καισαρική τομή κατά τη γνώμη μου αυτή θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί. Την περίμενα να είναι θυμωμένη εναντίον του νοσοκομείου και του γιατρού της, αλλά δεν ήταν. Αντίθετα, αυτό που συνειδητά αισθανόταν ήταν ευγνωμοσύνη στους γιατρούς, στους εκπαιδευόμενους και στις αδελφές του χειρουργείου: «Ο Πωλ δεν συνεργαζόταν. Κι' εγώ δεν μπορούσα δι τον κάνω να συνεργασθεί». Εδώ, μεταξύ των άλλων, η μητέρα μας λέει ότι από την αρχή έβλεπε το μωρό της σαν μεγάλο, που θα μπορούσε να τον είχε κάνει να συνεργασθεί.

Ο πατέρας εκδήλωνε συμπεριφορά ευφορίας, αλλά συγκρατημένη. Η μητέρα όμως γινόταν όλο και πιο ανήσυχη ότι ο Πωλ δεν φαινόταν να θέλει το γάλα της. Οι νοσηλεύτριες της έφερναν τον Πωλ για θηλασμό στον προγραμματισμένο χρόνο, όχι όταν πεινούσε, και μάλιστα την ώρα που έφερναν και το δικό της φαγητό. Ο Πωλ δεν θήλαζε, αλλά έπεφτε για ύπνο. Υποψιαζόταν ότι του έδιναν νερό να πει πριν να της τον φέ-

ρουν, γι' αυτό δεν θηλάζει. Δεν τολμούσε όμως να πει τίποτα στην υπεύθυνη αδελφή. Οι νοσηλεύτριες, κατά τη γνώμη μου, θιάστηκαν να βγάλουν το συμπέρασμα, την τέταρτη μέρα μετά από τον τοκετό, ότι δεν μπορούσε να θηλάσει το μωρό της. Η μητέρα γνώριζε τις δυσκολίες της, αλλά τις υπερέβαλλε, τείνοντάς να απωθεί την θετική εικόνα του εαυτού της. Ένιωθε πράγματι πολύ απογοητευμένη από το γεγονός ότι εγκατέλειψε τον θηλασμό, αλλά έκρυβε την απογοήτευσή της. «*Θάναι καλλίτερα έτσι, γιατί θα τον ταΐζει και ο πατέρας του και θα με ανακουφίζει να μην έχω εγώ όλο το βάρος*».

Επίσης, η Έλσα έτεινε να ελαχιστοποιεί τον σωματικό πόνο και να ξεχνά ό,τι μόλις είχε υποστεί μια εγχείρηση. Ήταν χαρούμενη που απλώς ήταν ζωντανή. Ήθελε να κινηθεί το γρηγορότερο δυνατό και να φύγει από το νοσοκομείο. Επέτρεψε εν τούτοις στον εαυτό της να παραδεχθεί, με δάκρυα στα μάτια, ότι ένιωθε αβοήθητη όταν σκεφτόταν ότι θα πήγαινε σπίτι και θα έμενε μόνη με τον Πωλ. Ο Ντον και η μητέρα της θα έμεναν μαζί της όλη την μέρα «*για τρεις εβδομάδες μόνο!*»

Όταν έμενε μόνη με τον Πωλ στο νοσοκομείο, του χτυπούσε με τα δάκτυλά της τις πατούσες και του κουνούσε τα πόδια και τα χέρια, αμήχανα, σα να προσπαθούσε να τον κάνει να ανταποκριθεί, να της δείξει ότι ήταν ζωντανός, ενεργητικός, δραστήριος. Φαινόταν ανήσυχη για το κατά πόσο θα μπορούσε να φροντίσει το παιδί της και ήθελε μια ανταπόκρισή του για να τη βεβαιώσει ότι τη δέχεται ως μητέρα.

Όταν τελικά πήγαν στο σπίτι, η μητέρα παλινδρόμησε ακόμα πιο πολύ και ένιωθε πολύ πιο απαιτητικό απ' ό,τι είχε φαντασθεί. «*Όταν είμαστε στο νοσοκομείο κοιμόταν διαρκώς. Εδώ είναι πάντα ξύπνιος*». Υπερέβαλε για να μου περιγράψει πώς επί τρεις ώρες προσπαθούσε, χωρίς να καταφέρνει, να ηρεμήσει τον Πωλ

που έκλαιγε. «*Μόνο όταν ήρθε τελικά ο πατέρας του ηρέμησε*». Αφού μου έλεγε όλα τα δύσκολα πρώτα, μετά επέτρεπε στον εαυτό της να μου εμπιστευθεί ότι την εντυπωσίαζε το γεγονός ότι ο Πωλ ήταν ήδη ένα πρόσωπο με σκέψεις και συναισθήματα, τα οποία μπορούσε να μαντέψει από τις διάφορες εκφράσεις που έπαιρνε το πρόσωπό του όταν κοιμόταν. «*Πόσο θα επιθυμούσα να γνώριζα τι σκέφτεται και τι αισθάνεται*», έλεγε, επιδεικνύοντας το μωρό σαν μέρος του εαυτού της, που ένιωθε με αγωνία ότι είχε χάσει. Όταν αργότερα ξεπέρασε την κατάθλιψη της αυτό το μέρος του εαυτού της γινόταν κάτι που χαιρόταν να μένει κρυμένο και άξιζε τον κόπο να ψάξεις να το βρεις.

Από την αρχή, οι γονείς του Πωλ ανησύχησαν γιατί υπήρχε μια αβεβαιότητα σχετικά με την ορθοπεδική αρτιότητα των ισχίων του. Έπρεπε να περιμένουν μέχρι να γίνει τεσσάρων μηνών πριν να μπορέσει ο γιατρός να αποφανθεί χωρίς αμφιβολία. Αυτή η αβεβαιότητα έδωσε περιεχόμενο σε πολλά άγχη, ιδιαίτως της μητέρας, σχετικά με την κινητική του ανάπτυξη, τις κινητικές του δεξιότητες και για το μέλλον, το βάδισμα και το τρέξιμο του.

Χαρακτηριστικό της επιθυμίας των γονέων του Πωλ να μεγαλώσει γρήγορα, να μην εξαρτάται απ' αυτούς, ήταν ότι σε όλη τη διάρκεια του πρώτου χρόνου, που παρατήρησα, και οι δύο γονείς έδιναν ιδιαίτερη σημασία στην καλή κινητική του ανάπτυξη. Του κινούσαν τα πόδια και τα χέρια όταν έκανε μπάνιο με «*ειδικές ασκήσεις*», συμβουλευόμενοι κάποιο ειδικό βιβλίο και ενθάρρυναν κάθε κίνηση που έκανε ο Πωλ όταν έπαιζαν μαζί του.

Όταν ο Πωλ ήταν εννέα ημερών, τα άγχη της μητέρας είχαν κινητοποιήσει τον πατέρα σε τέτοιο βαθμό ώστε να έχει αναλάβει να του κάνει αυτός το μπάνιο του, να τον ταΐζει, να τον καθυσηχάζει στην αγκαλιά του και να τον νανουρίζει.

Η Έλσα παραδεχόταν ότι ο άντρας της ήταν καλός με το μωρό. Εάν τον τάιζε η ίδια, ο Πωλ κοιμόταν πριν να φάει και, εάν έκλαιγε, η ίδια δεν κατόρθωνε να τον ηρεμήσει. Ο πατέρας φρόντιζε για την ίδια και το μωρό, κάνοντας σχεδόν όλες τις δουλειές.

Ταυτοχρόνως, η Έλσα νοιαζόταν για τον πατέρα γιατί σκεφτόταν ότι οι παροχές του θα μπορούσαν να εξαντληθούν. Τα εφόδια που είχε στη διάθεσή του ο πατέρας δεν ήταν ανεξάντλητα και έπρεπε με σύνεση να τα μοιράζονται όλοι. *«Δεν πρέπει να είμαστε σαν τους γειτονές μας που ξοδεύουν όλα τα λεφτά τους, για να συντηρούν τις κακές τους συνήθειες, το κάπνισμα, το ποτό και τα τσιπς»*. Εκτιμούσε επίσης την ιδέα ότι οι Έλληνες ήταν λιτοί στη διαβίωσή τους. Προφανώς θα εννοούσε τους αρχαίους Έλληνες, σκέφθηκα. Ο Ντον είχε γίνει στο μεταξύ η κεντρική πηγή εφοδίων για όλη την οικογένεια και απολάμβανε ότι όλοι προσπαθούσαν να τραβήξουν την προσοχή του, *«Ακόμα και η γάτα μας θέλει ναχαι τα χάρδια της με τη σειρά της»*.

Όταν ο Πωλ έγινε *εικοσιτριών ημερών*, η μητέρα μου είπε, κατά τη διάρκεια της παρατήρησης, πόσο την εντυπωσίαζε το γεγονός ότι το μωρό μπορούσε να κάνει τόσα πράγματα. Μπορούσε να εστιάσει το βλέμμα του σε ένα αντικείμενο και ακολουθούσε με το βλέμμα του την κίνηση του προσώπου της. Η μητέρα έκανε τότε μια κίνηση ανεξαρτοποίησης από την εξουσία των αδελφών του νοσοκομείου που την είχαν συμβουλευθεί να βάζει το μωρό να κοιμάται πάνω στην κοιλιά του. *«Φοβάμαι ότι μπορεί να πνιγεί έτσι. Το συγκρίνω με τον εαυτό μου. Ποτέ δεν θα μπορούσα να κοιμηθώ έτσι»*.

Κατά τις πρώτες τέσσερες-πέντε εβδομάδες, μετά από τον τοκετό, και οι δύο γονείς προσπάθησαν ασυνείδητα να αρνηθούν το γεγονός ότι είχαν αναγκαστεί εκ των πραγμάτων να αλλάξουν τον τρόπο της ζωής τους. Ενώ συνέχιζαν να προσπαθούν να ανταποκρίνονται στις ανά-

γκες του Πωλ, επέμεναν ότι θα κρατούσαν τον ρυθμό της ζωής τους όπως ήταν πριν.

Όταν επισκεπτόμουν κάθε Τετάρτη βράδυ στις επτά, επέμεναν κατά τη μισή ώρα της επίσκεψής μου να βλέπουμε ένα σίριαλ στην T.V. Το σίριαλ αυτό αφορούσε ένα καλό, ήπιο αξιωματικό της αστυνομίας, επικεφαλής ενός τμήματος με αστυνομικούς από διάφορες εθνικότητες, οι οποίοι συνυπήρχαν δεχόμενοι ο ένας τις ιδιομορφίες του άλλου, όπως η Αγγλικανή μητέρα, ο Ουκρανός πατέρας και ο Έλληνας παρατηρητής συνυπήρχαμε με το μωρό να μας ενώνει. Βαθμιαία όμως, η πραγματικότητα ενός νέου προσώπου στο σπίτι τους γινόταν ολοένα και πιο αντιληπτή και πρόσθετε στην αίσθηση της απώλειας και στην παλινδρόμηση της μητέρας.

Η μητέρα αισθανόταν διαρκώς κουρασμένη. Παραπονιόταν πόσο πολύ χρόνο της έπαιρνε να ασχολείται με τον Πωλ. Ανησυχούσε μήπως το μωρό κλάψει όταν το πήγαινε στο γιατρό της. Σε μένα έδωσε τον ρόλο της μητέρας της που μόλις είχε φύγει. Μου έδινε να κρατήσω το μωρό *«Μη φοβάσαι, θα σε συνηθίσει. Αφού συνηθίσε εμένα, θα συνηθίσει οποιονδήποτε»*. Δεν τον τάιζε μπροστά μου. Ο Ντον του έδινε το μπιμπερό και έπαιζε μαζί του. Η Έλσα έπαιρνε όλο το χρόνο να μου μιλά για τα άγχη της.

Κατά την πέμπτη εβδομάδα, άρχισαν να δίνουν στο Πωλ, εκτός από το γάλα του, και στερεά παιδική τροφή. Χρησιμοποιούσαν το επί πλέον φαγητό ώστε ο Πωλ να κοιμηθεί πιο πολύ τη νύκτα. Η μητέρα έκανε τότε μια απόπειρα να ταΐσει το μωρό παρουσία μου, αλλά απέτυχε. Μετά από ένα-δύο λεπτά το μωρό έδειξε ότι δυσανασχετούσε και άρχισε να κλαίει αναστατωμένο. Ο πατέρας επενέβη δύο φορές για να της υποδείξει να τον βάλει στην κούνια του, όπου και ηρέμησε. Ένιωσα πολύ ανήσυχος αλλά προσπάθησα να μείνω ήρεμος θέλοντας να δείξω πως αυτό ήταν φυσικό μέσα στην εξέλιξη του παιδιού.

Όταν ο Πωλ έγινε δύο μηνών έζησαν μια κρίση. Ο Πωλ δεν ηρεμούσε καθόλου με τη μητέρα του. «Όταν κλαίει αναστατώνομαι κι' αυτό αναστατώνει τον Πωλ πιο πολύ. Είναι ένας φαύλος κύκλος. Μόνο ο Ντον τον βοηθάει». Η Έλσα με εξέπληξε με διάφορες έμμεσες αναφορές στη προηγούμενη αποβολή της και στο άγχος της ότι δεν θα μπορούσε να κρατήσει το μωρό της ζωντανό αν έλλειπε ο άντρας της. Σχολίαζε πως όλα τα φυτά και τα λουλούδια της συνήθως πέθαιναν, είτε επειδή τα έπνιγε στο πολύ νερό είτε επειδή τα άφηνε χωρίς αρκετό νερό. «Τώρα τα φυτά είναι τόσο όμορφα και αναπτύσσονται, γιατί ο άντρας μου τα περιποιείται. Είναι και ο καλός προσανατολισμός του σπιτιού με τον ήλιο μέσα στο σπίτι».

Ο Πωλ στο μεταξύ συνέχιζε να αναπτύσσεται κανονικά. Αποκτούσε πολύ καλές κινητικές δεξιότητες. Είχε αρχίσει να κάνει άμεση βλεμματική επαφή. Δεν ήταν ιδιαιτέρως απαιτητικό μωρό. Η μητέρα όμως δεν άντεχε το κλάμα του. «Άπορώ μαζί του. Φαίνεται να κοιμάται βαθιά και ξαφνικά ξυπνάει με κλάμα. Έχει φάει, είναι στεγνός και στο κρεβάτι του. Δεν καταλαβαίνω. Ο γιατρός τον βρίσκει εντελώς υγιή». Κρατούσε εν τούτοις την αίσθηση του χιούμορ της. Έλεγε στον Πωλ: «Την πάτησες. Με μένα θα μείνεις τώρα. Δεν μπορείς να κάνεις διαφορετικά!»

Προσπάθησαν με διάφορους τρόπους να ανταπεξέλθουν στα συναισθήματα που τους ξυπνούσε από τη δική τους προσωπική ιστορία, η αναπτυξιακή κρίση του μωρού. Προσπάθησαν π.χ. να αρνηθούν ότι κάτι δεν πήγαινε καλά λέγοντας πόσο πιο καλά θα ήταν όλα αν διόρθωναν επιτέλους το χαλασμένο τους «ste-geo». Πρόβαλαν στις δύο γειτονικές τους οικογένειες διχοτομημένες εικόνες του εαυτού τους. Η μια γειτόνισα ήταν κακή και ο άντρας της την είχε εγκαταλείψει με δύο παιδιά, που έτρωγαν συνεχώς τσιπς. Η άλλη ήταν καλή, ικανή, δεν χρειαζόταν να εξαρτάται. Τέλος, κανόνισαν να βλέπω τον Πωλ μισή από τη μία

ώρα της επίσκεψής μου. Η μητέρα πίστευε πως δεν ήθελα να ακούω τον Πωλ να κλαίει και την ίδια αναστατωμένη. Με έκαναν να αισθανθώ σαν παρείσακτος κριτής. Αισθανόταν διωκόμενη, ταυτιζόμενη με τα άγχη του μωρού της. Η αλήθεια είναι ότι ήταν επάδουνο για μένα να παρατηρώ την αγωνία της μητέρας να προσπαθεί να προστατεύσει ό,τι καλό είχε μέσα της από την επιθετικότητα της. Βεβαίως η μητέρα φρόντιζε το παιδί της τουλάχιστον κατά τη διάρκεια του οκτάωρου που ο πατέρας ήταν στη δουλειά. Σε μένα έφερνε την αγωνία της.

Ήταν τελικά τέτοια η διαστρέβλωση της πραγματικότητας που η μητέρα στον τρίτο μόλις μήνα κατηγορήσε τον εαυτό της και τον Ντον «Καταφέραμε ήδη να τον κάνουμε κακομαθημένο. Ο Πωλ θα κάνει ήδη πως έχει νεύρα μόνο και μόνο για να μην τον αφήσουμε μόνο. Ενώ δεν υπάρχει τίποτα από ιατρικής απόψεως που να δικαιολογεί το κλάμα του. Απλώς δεν θέλει να διασκεδάσει τον εαυτό του μόνος του όπως συνήθιζε να κάνει όταν ήταν πιο μικρός. Έχει ένα κακότροπο χαρακτήρα, σαν... τη μητέρα του».

Οι αναφορές της Έλσας σε μένα αποκτούσαν μια διακτική χροιά. Στην αρχή δεν ήξεραν πού να με τοποθετήσουν, όπως εξ' άλλου και εγώ δεν ήμουν σίγουρος πού να τοποθετήσω τον εαυτό μου. Έψαχναν π.χ. να βρουν πού είναι η Αθήνα, σε ποιο γεωγραφικό πλάτος και μήκος στον Άτλαντα του κόσμου, για να καταλάβουν π.χ. για ποιο λόγο το αεροπλάνο που μετέφερε τους Αμερικανούς ομήρους από το Ιράν στην Αλγερία έπρεπε να σταματήσει στην Αθήνα ενδιάμεσως. Από «ενδιάμεσο», η μητέρα σιγά-σιγά με φαντάζοταν σα μια σκοτεινή εξουσία και για να μη μου επιτεθεί, πάθαινε σύγχυση. Έκανε π.χ. μια αναφορά πως ο Πρίγκηπας Φίλιππος, σύζυγος της Βασίλισσας της Αγγλίας είναι ελληνικής καταγωγής. «Θα περίμενε κανείς επομένως να είναι δημοκρατία στην Ελλάδα. Αλλά αντίθετα, είναι δικτατορία, που έδιω-

ζε τον βασιλιά».

Είχα στ' αλήθεια αρχίσει να ανησυχώ για τη σχέση μητέρας-παιδιού. Ο Ντον μου εκμυστηρεύτηκε, σε μια στιγμή που μείναμε οι δύο μας, ότι λυπάται που η Έλσα δυσκολεύεται τόσο πολύ να προσαρμοστεί. «Είναι σαν το κινηματογραφικό έργο «Κηνύγι θανάτου», όπου ένας αξιωματικός της Έφιππης βασιλικής Καναδικής Αστυνομίας εθεωρήθη κατά λάθος ο διώκτης και επυροβολήθη. Από παρερμηνεία». Τελικά, όταν σε μια συνεδρία η μητέρα έκανε μια απόπειρα να δώσει φαγητό στον Πωλ, παίρνοντας μια θέση στο δωμάτιο ώστε να μην τη βλέπω, της σχολίασα ότι ίσως δεν θέλει να είμαι μπροστά, γιατί έτσι είναι σαν να την κρίνω και να την απορρίπτω, γιατί φοβάται ότι δεν τα καταφέρνει, ιδιαίτερα όταν μου έχει προηγουμένως πει πόσο καλά αναπτύσσεται ο Πωλ. Αυτό το σχόλιο ήταν ένα είδος ατελούς ερμηνείας, που χρειάστηκε να κάνω αφού το συζήτησα πριν στο σεμινάριο. Αυτή μου η παρέμβαση έφερε ανακούφιση στη μητέρα και στη σχέση μας. Χαρακτηριστικό είναι ότι η μητέρα άρχισε μετά να ανοίγεται πιο πολύ προς τη «καλή» γειτόνισσα που ήταν το ιδεώδες της.

Όταν στην συνέχεια την επισκέφτηκε η δασκάλα των προγεννητικών μαθημάτων τοκετού, η μητέρα βρήκε την ευκαιρία να επεξεργασθεί μαζί της και μαζί μου τα συναισθήματα πικρίας για την καισαρική. «Πόσο άχρηστα μου ήταν τελικά όλα αυτά τα μαθήματα τοκετού. Αυτό που όλες οι μητέρες χρειάζονται είναι μαθήματα για το πώς να φροντίζουν το παιδί τους. Τίποτα όμως γι' αυτό». Η μητέρα δε ζητούσε πλέον συγκεκριμένη ιατρική βοήθεια από μένα. Εκτιμούσε τα «μαθήματα» που είχαν να κάνουν με σχέσεις και συναισθήματα. Κρίμα που δεν τα είχε πιο νωρίς.

Η αποκατάσταση της μητέρας

Όταν ο Πωλ έγινε πέντε μηνών η Έλ-

σα επισκέφτηκε με το παιδί της τη μητέρα της στην Ανατολική Ακτή. Αυτή η επίσκεψη σαφώς δυνάμωσε την αυτοπεποίθησή της. Επέστρεψε γεμάτη οικογενειακές ιστορίες - θρύλλους για τα κατορθώματα τα δικά της, των αδελφών της, ποιός έμοιαζε με ποιόν, ποιός ήταν πιο τολμηρός, ποιος ήταν ο πιο χαϊδεμένος, τότε περπάτησαν, κ.ο.κ. Άρχισε να αντιλαμβάνεται και να επιτρέπει στον εαυτό της να αισθάνεται πόσο σημαντική ήταν για το μωρό της. Έλαμπε όταν ο Πωλ την παρακολουθούσε με το βλέμμα του και της χαμογελούσε πλατιά όταν τα βλέμματά τους συναντιόταν. Ο Ντον πάντα της έλεγε από την αρχή πως την παρακολουθεί με το βλέμμα του ο Πωλ. Πρέπει να γνώριζε πόσο σημαντικό ήταν αυτό για τη μητέρα.

Τότε η μητέρα άρχισε να μου μιλάει άμεσα για τους φόβους που είχε ότι το παιδί της δεν θα ζούσε. Δεν μετέθετε τους φόβους στα φυτά της. «Ίσως με την αποβολή που είχα, έχασα κάθε εμπιστοσύνη στον εαυτό μου». Χωρίς να αστειεύεται είπε αυτή τη φορά πως αν το παιδί της είχε προβλήματα υγείας, κωλικούς ή ήταν πρόωρο δεν ήξερε αν θα μπορούσε να τα βγάλει πέρα. Προφανώς δεν άντεχε να έχει ένα μωρό που εκδηλώνει αναστάτωση, γιατί αυτό ξυπνούσε μέσα της το δυστυχισμένο μωρό που απέρριπτε στον εαυτό της και που φοβόταν ότι θα την κυριεύσει καταστρέφοντας κάθε τι καλό. Η επιβίωση του μωρού και η αξιοθαύμαστη εξέλιξή του της έδωσαν αυτοπεποίθηση.

Παράλληλα, ο Ντον, που μέχρι τώρα έκανε σχεδόν τα πάντα, βαθμιαία άρχισε με ειρωνικά πειράγματα να προκαλεί την Έλσα κάνοντας την να αναλαμβάνει όλο και περισσότερο τη φροντίδα του παιδιού. Άρχισε να αφήνει μόνους, το παιδί και τη μητέρα, ενώ ο ίδιος διόρθωνε το αυτοκίνητο, το πλυντήριο κ.λ.π.

Παρατήρησα τότε για πρώτη φορά τους γονείς να κάνουν διαφορετικά πράγματα με το μωρό, που επίσης φαινόταν να έχει διαφορετικό ρεπερτόριο με

τον καθένα τους. Η μητέρα είχε αναλάβει να δίνει φαγητό στον Πωλ, ενώ ο πατέρας να τον βάζει στο κρεβάτι του να κοιμηθεί, διαβάζοντάς του μάλιστα και ένα παραμύθι κάθε βράδυ. Ο Ντον άρχισε να εγκαταλείπει όλο και πιο πολύ την κεντρική θέση. Απαιτούσε όλο και πιο πολλά από την Έλσα, αποθαρρύνοντας την παλινδρομική κίνηση - ταύτισή της με το μωρό. Η αλλαγή ήταν εντυπωσιακή. Η Έλσα ανταποκρίθηκε, παίρνοντας ευθύνες και αποφάσεις για το παιδί κρατώντας πλέον επαρκή απόσταση από τα άγχη της.

Άρχισε να έχει επισκέψεις και να προσφέρει δείπνο στους φιλοξενούμενους της. Είχε πιο πολλά να δώσει τώρα απ' ό,τι πριν. Η ικανότητά της να προσφέρει είχε αποκατασταθεί. Με ευχαρίστηση μου έγραψε μια κασέτα με τους διάφορους ήχους που άρθρωνε ο Πωλ για να τις ακούσω με τους συναδέλφους μου του σεμιναρίου.

Γύρω στην ηλικία των *έξι μηνών*, όλα φαίνονταν να βρίσκουν τη θέση τους. Ο συντονισμός μεταξύ μητέρας-μωρού φαινόταν να έχει βρει ένα σταθερό ρυθμό. Ήταν βεβαίως μια περίοδος σύνθεσης και σταθεροποίησης της αναδυόμενης αίσθησης του εαυτού του. Ο Πωλ παρατηρούσε π.χ. με προσμονή το πρόσωπο της μητέρας να κρύβεται πίσω από τον καναπέ και, ενώ την περίμενε να εμφανισθεί ξανά, γελούσε και άπλωνε τα χέρια του και τα πόδια του να την αγγίξει μόλις ξανάβλεπε το πρόσωπό της να προβάλλει.

Η μητέρα ανταποκρινόταν πιο άμεσα στις προσπάθειές του να κερδίσει την προσοχή της και να μοιραστεί μαζί της την υποκειμενική του εμπειρία. «*A! θέλεις να κοιτάζω αυτή τη μπάλλα! A! σου αρέσει έτσι όπως κυλάει*». Γνώριζε πως ο Πωλ μπορούσε να σκεφθεί και να αισθανθεί πολλά περισσότερα από αυτά που μπορούσε να πει. Η μητέρα μπορούσε τώρα, στους *οκτώ με δέκα μήνες* της ζωής του παιδιού, να κάνει αυτή την προσαρμογή. Στους δύο μήνες της ήταν δύ-

σκολο να ανταποκριθεί στο φλερτ του Πωλ. Μου έδειξε με υπερηφάνεια την ικανότητά της να πλέκει και να ετοιμάζει πλεκτά για τον γιό της, που θα του χρειαζόμεναν τον κρύο χειμώνα, όταν θα ξανάρθει.

Αν και είχε διεργαστεί ψυχικά ένα μέρος της κατάθλιψής της με την ευκαιρία της προσαρμοστικής κρίσης της μητρότητας, γνώριζε πως τους περίμεναν και άλλες κρίσεις. Ήταν σε επαφή με την πραγματικότητα και δεν χρειαζόταν να εξιδανικεύει. Πριν από δύο-τρεις μήνες θα άλλαζε τη θέση των επίπλων στο σπίτι για να αποσύγει το θάρος της ψυχικής αλήθειας. Παρ' όλα αυτά, έτεινε και τώρα να αρνείται τα άγχη της: «*Βλέπεις, έχουμε δύο σειρές λουλουδιών. Η πίσω σειρά έχει πια μεγαλώσει. Τα μπροστινά είναι ακόμα μικρά*». Ασυνείδητα επιθυμούσε δηλαδή ένα δεύτερο παιδί, γεγονός που ευτυχώς απέφυγε σ' αυτή την ευαίσθητη περίοδο.

Αυτή την περίοδο άρχισαν να παίζουν μουσική προτού να θάλουν τον Πωλ να κοιμηθεί. Ο Ντον τον έπαιρνε αγκαλιά και τον χόρευε απαλά στο ρυθμό της μουσικής. Ένα τραγούδι, μου ανακοίνωσαν, ήταν το αγαπημένο του Πωλ. Ο τίτλος του ήταν «*She is a broken lady waiting to be mended*» (Είναι μια διαλυμένη γυναίκα που περιμένει να τη συναρμολογήσουν). Νομίζω πως με αυτό τον τίτλο έδιναν μια συμπυκνωμένη περιγραφή του θέματος αυτής της παρατήρησης της σχέσης μητέρας-παιδιού.

Προς το τέλος, οι γονείς συζήτησαν μαζί μου τη συμβουλή να υιοθετήσουν ένα παιδί, που είχαν δώσει στον αδελφό της Έλσας και στη γυναίκα του η οποία δεν μπορούσε να κάνει παιδιά γιατί, μετά από ένα αυτοκινητιστικό δυστύχημα, είχε σπάσει η λεκάνη της. Επίσης, μου είπαν ότι η άλλη γειτόνισσά τους, καλά θα έκανε να συμβουλευτεί ένα παιδοψυχίατρο για το αγόρι της, που λόγω της απουσίας του πατέρα, είχε προβλήματα. Με άλλα λόγια, μου έλεγαν πως ήθελαν να

σταματήσουμε τις παρατηρήσεις διότι υποτίθεται ότι οι ίδιοι δεν με χρειάζονταν πια. Μετά από δύο μήνες, η παρατήρηση σταμάτησε. Η μητέρα είπε: «*Θα του λείψεις του Πωλ. Σε έχει συνηθίσει. Γι' αυτό εξ' άλλου δεν φοβάται ένα φίλο με μούσι, που έχουμε*». Χωρίσαμε συγκινημένοι για την κοινή εμπειρία που μας επέτρεψε να δούμε μέσα μας ορισμένους από τους φόβους μας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η παρατήρηση της σχέσης μητέρας-βρέφους είναι μια μοναδική ευκαιρία για έναν εκπαιδευόμενο να μάθει, συμμετέχοντας στην εμπειρία προσαρμογής γονέων - παιδιού. Παρατηρώντας την κρίση, που η γέννηση ενός παιδιού επιφέρει σε μια φυσιολογική οικογένεια, γινόμαστε πρώτα απ' όλα πιο μετριόφρονες και λιγότερο παντοδύναμοι όταν προσπαθούμε να βοηθήσουμε οικογένειες που έχουν αντιμετωπίσει ιδιαίτερα αντίξοες συνθήκες. (Boston, 1975).

Μη δίνοντας συμβουλές, συμμετέχουμε και θιώνουμε την κρίση της προσαρμογής, χωρίς να αρνιόμαστε τα άγχη και τον ψυχικό πόνο που συνεπάγεται κάθε αλλαγή. Οι γονείς τελικά εκτιμούν ότι δε δίνουμε συμβουλές μιας και όλοι οι γνωστοί και φίλοι τους προσπαθούν να «τακτοποιήσουν» με συμβουλές κάθε συναίσθημα που αναστατώνει.

Με τον ερχομό ενός παιδιού συμβαίνει μια κρίση στην οικογένεια. Για να δημιουργηθεί ψυχικός χώρος για το μωρό είναι απαραίτητη μια αναδιοργάνωση των οικογενειακών σχέσεων. Προηγούμενοι περιγεννητικοί θάνατοι, αποβολές, επιθυμίες για το νέο παιδί να αντικαταστήσει αυτό που χάθηκε, επιπλοκές κατά την κύηση ή τον τοκετό και προωρότητα είναι μερικά από τα αίτια που μπορεί να υπονομεύσουν την ικανότητα της μητέρας για την «πρωταρχική μητρική ενασχόληση» (Winnicott, 1956). Ο κίνδυνος

είναι να μη δημιουργηθεί ο δεσμός μητέρας-παιδιού, να μην αναπτύξει η μητέρα τις λειτουργίες της μέριμνας και να στρεβλωθεί η σχέση μητέρας-παιδιού. Το πένθος που δεν έγινε για ένα προηγούμενο παιδί, που χάθηκε, μπορεί να αποτελέσει την «προκατάληψη» που θα σκιάσει τη σχέση μητέρας-παιδιού. Να γίνει δηλαδή η αιτία μιας διαρκούς «παρερμηνείας» μεταξύ τους με αποτέλεσμα ένα αθροιστικό τραύμα για το εξελισσόμενο παιδί (Kahn, 1963).

Στη μητέρα που παρατήρησα, οι συγκυρίες που απείλησαν να υπονομεύσουν την ανάπτυξη των μητρικών της λειτουργιών ήταν οι εξής:

-η σημασία που είχε γι' αυτήν το γεγονός ότι ήταν η μικρότερη και το μόνο κορίτσι σε μια οικογένεια που θαύμαζε τις ανδρικές κινητικές και άλλες δεξιότητες.

-η προηγούμενη εγκυμοσύνη, που είχε αποτύχει, γεγονός που το είχε εκλάβει σαν μια ακόμα επιβεβαίωση ότι δεν έχει την ικανότητα να συνεισφέρει κάτι που να αξίζει,

-το νόημα που είχε γι' αυτήν ότι ο άντρας της απουσίαζε συχνά όλα τα χρόνια του γάμου, και

-η «αποτυχία», όπως την έζησε, της καισαρικής τομής και του γεγονότος ότι δεν θήλαζε το παιδί.

Η πραγματική βοήθεια που πρόσφερε ο πατέρας, η καλή ανάπτυξη του παιδιού και η επίσκεψη στη μητέρα της επέτρεψαν στη γυναίκα αυτή να διεργασθεί ένα μέρος της κατάθλιψής της, να ανακτήσει το χαμένο έδαφος και να αναλάβει με επαρκή ευαισθησία τις λειτουργίες της ως «παρτεναίρ του μωρού - βιρτουόζου», (Abelin, 1975 και Stern, 1985).

Στην αναφορά αυτής της παρατήρησης επικέντρωσα κυρίως στη σχέση μητέρας-παιδιού, όσον αφορά την κατάθλιψη της μητέρας και την επίδρασή της στην εξέλιξη της σχέσης. Πολλά άλλα σημαντικά θέματα άφησα έξω. Όπως την ανάδυση της αίσθησης του εαυτού

του παιδιού, την ικανότητά του να βιώνει πιο πολλά απ' αυτά που είχε την «τεχνική» δυνατότητα να εκφράσει και να ε-φαρμόσει στη σχέση του με το περιβάλλον, τους τρόπους που είχε, παρ' όλα αυτά, να επηρεάζει τη μητέρα του, τη συνέχεια της ψυχικής ζωής από τα πρώτα βήματα της εξέλιξης. Τέλος άφησα, χωρίς να επεκταθώ, τα βαθύτερα δυναμικά και δομικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας αυτής της μητέρας και τον τρόπο που αυτά συμμετείχαν στις κρίσεις της εξέλιξης του μωρού. (Π.χ. η σημασία που είχε για τη μητέρα η ανάπτυξη της

κινητικότητας, σε σχέση με την αδεξιότητά της σαν κορίτσι, τον τρόπο της να μην καθηλωθεί αβοήθητη στο κρεβάτι, το ατύχημα της γυναίκας του αδελφού της, την ενοχή για τη μητέρα της, που είχε μείνει μόνη στο πατρικό της σπίτι).

Από την παρατήρηση αυτής της σχέσης μητέρας-μωρού έγινε ελπίζω εμφανές ότι χρειάζεται ιδιαίτερη ευαισθησία όταν εκτιμούμε τους συναισθηματικούς παράγοντες της εγκυμοσύνης καθώς και τις ανάγκες μιας μητέρας, που είχε στο παρελθόν της μια αποβολή (Siebel and Graves, 1980 και Stack, 1984).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Abelin, E. L. Some further observations and comments on the earliest role of the father *International Journal of Psychoanalysis*, 1975, 56, 243-302.

Αναστασόπουλος Δ. Η εμπειρία από τη δημιουργία σεμιναρίου παρατήρησης βρέφους στην Αθήνα. *Ψυχολογικά Θέματα*, 1990, 3, 2, 105-109.

Bick E. Notes on infant observation in psychoanalytic training. *International Journal of Psychoanalysis*, 1964, 15, 558-566.

Kahn R.M.M. *The concept of cumulative trauma*. N.Y., International University Press, 1963.

Lewin R. *Child alive*. London, Temple Smith, 1975.

Boston M. Recent research in developmental psychology. *Journal of Child Psychotherapy*, 1975, 4, 15-27.

Siebel M. and Graves L. W. The psychological implications of spontaneous abortions. *Journal of Reproductive Medicine* 1980, 25, 161-165.

Stack M. J. The psychodynamics of spontaneous abortion. *American Journal of Orthopsychiatry*, 1984, 54, 162-167.

Stern D. *The International world of the infant*. N.Y., Basic Books Inc., 1985.

Winnicott W. D. (1956). Primary maternal preoccupation. In *Through Paediatrics to Psycho-Analysis*, New York, Basic Books Inc., 1975, p.p. 300-305.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Επόπτης του σεμιναρίου ήταν η Dr. A. Mully στην οποία οφείλω τις ευχαριστίες μου για την καθοδήγησή της στη γραφή αυτής της αναφοράς.